

KÓSA RITA DIÁNA

*A termékenység változása Gelénesen
a XX. században¹*

Bevezetés

Kutatásom célja egy beregi, református falu, Gelénes község paraszti társadalmában bekövetkezett változások bemutatása, mindehhez most, első megközelítésben alapvetően a demográfiát, a keresztelési, házasságkötési és halálozási anyakönyveket használtam fel segítségül. A levéltári gyűjtőmunka mellett az interjúkészítés volt a másik alkalmazott módszerem. Nyolc személlyel készítettem félig strukturált interjút, a kérdések az élet három nagy fordulópontjához, a születéshez, házasságkötéshez és az elmúláshoz kötődtek. Az alábbiakban a fertilitással kapcsolatos változásokat szeretném felvázolni. Többek között vizsgáltam azon kérdéseket, hogy hogyan változott a termékenység az általam vizsgált időszakban, milyen tényezők alapján választottak keresztszülőket, volt-e születésszabályozás a faluban? Hogyan változtak mindezen folyamatok a XX. század során?

Az összefüggések kereséséhez, az eltérések magyarázatához minél több adat, és azok elemzése szükséges, ezért az 1900. 1910. 1920. 1930. 1940. 1950. 1960. 1970. 1980. 1990. évi református anyakönyveket vizsgáltam, úgy gondoltam ez a tíz mintaév átfogó képet adhat Gelénes paraszti társadalmának demográfiai magatartásváltozásáról.

A falu lakosságának nagy része már a XVI. században református lett, ez az arány a következő századokban tovább emelkedett. A XX. században már a falu 80-90 százaléka református volt, így feltételezhetem azt, hogy a református egyház által bejegyzett születések, lefedik a falu majdnem teljes fertilitási adatait, ezt a feltételezésemet az önkormányzati anyakönyvek vizsgálata is alátámasztotta.

¹A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Ezen mikro-vizsgálat során pontosítani szeretném a lokális társadalom változásával kapcsolatos eddigi ismereteket. A paraszti társadalom makroszintű változásait a lokális szintjén kívánom elemezni.

Születések a XX. században

Nemzetközileg elfogadott tény volt sokáig, hogy a városiasodást, iparosodást megelőző időszakban a természetes termékenység érvényesült, azaz nem korlátozták a születések számát. Ezt azonban többen megcáfolták, rávilágítottak arra, hogy már a primitív népek is figyeltek arra, ne hogy túlszaporodjon társadalmuk. Hasonló esetet ismerünk Angliából, Svájcban, Svédországból és Franciaországból is. (Andorka 2002)

John Hajnal szerint a gyermekszám csökkenését okozta a nyugat-európai házassági minta, mely szerint *„a férfiak és nők viszonylag magas életkorban (a nők is a 25. életév fölött, sőt néhol közel 30 évesen) házasodtak és viszonylag sokan (néhol 20-30 százalékuk, sőt Izlandon 1703-ban az 50-59 éves nők 43 százaléka) maradtak hajadonok.”* (Andorka 2002:12)

E házassági minta főként a Szentpétervár-Trieszt vonaltól nyugatra figyelhető meg, ettől keletre a korai és csaknem általános házasság a jellemző. Hajnal szerint Magyarország igazából nem tartozik egyik mintához sem, valahol a kettő között helyezkedik el, de azért megjegyzi, hogy inkább a keleti, korai házassági mintával mutat több azonosságot az ország. Magyarországon inkább a fiatalkori házasság volt az uralkodó. (Gyáni-Kövért 2001)

Sokan foglalkoztak egykezes kutatásokkal Magyarországon, de Gelénes esetében nem találtam a születések korlátozását bizonyító adatokat. A kutatók ilyen jelenségre utaló adatokat főleg az Ormánságban és a Sárközben találtak, ahol a református parasztság folyamodott ezen eszközhöz. Demény Pál az ország 3 területén mutatott ki feltűnően alacsony termékenységet: a Dél-Dunántúl református parasztjai, a bánáti katolikus német parasztok és Krassó-Szörény megye görögkeleti vallású román parasztjai körében, indíttatásként egyértelműen a parasztbirtok megőrzését jelölte meg, hiszen más megélhetési forma nem volt e környékeken. (Andorka 2002)

A gyerekek helyzete a XX. században

A gyermekkor, a gyermekek helyzete, megbecsültsége a paraszti családokban jelentős mértékben átalakult a XX. század során. A hagyományos paraszti társadalomban élő gyermekeket alárendelt helyzet jellemezte, édesapjuk irányítása alatt álltak a nagykorúság eléréséig (fiúknál ez általában 24 éves kor körül volt, lányoknál a férjhezmenetelig), a gyermekeket rangsorolták munkateljesítmény alapján, sokkal kevesebb figyelmet kaptak, mint a felnőttek. A lakóházban nem rendelkeztek saját hellyel, ott aludtak, ahol éppen volt hely. A gyermekek képzése, nevelése teljes mértékben a család feladata volt, az iskola egyáltalán nem vagy nagyon csekély szerepet kapott. A játék és a munka összekapcsolódott, a gyerekek játszva tanulták meg a feladatokat, azt, hogy kinek milyen munkát kell végeznie, ezzel egy időben nagyon korán kialakult felelősségérzetük és társadalmi tudatuk. „*A falusi nevelőkörnyezet áttekinthető: egy egész világ, amelyben a gyermek tud tájékozódni, s nemcsak szavakat, hanem összefüggéseket, jelentéseket tanul meg. Mindent ért a gyermek, ami körülötte van, mert nincsenek olyan összefüggések, amelyek meghaladnák felfogóképességét.*” (Erdei 1974:184) A faluban nevelkedő gyermek a városival szemben egy sokkal egyszerűbb, értelmesebb, áttekinthetőbb világot ismert meg. Nagyon fontos volt az, hogy folyamatosan javultak az életesélyek, illetve az iskoláztatás egyre elterjedtebb, általánosabb lett és hosszabb ideig tartott egy-egy gyermek életében, azonban sokáig még mindig a család volt a meghatározó szocializációjuk szempontjából, továbbra sem a gyermek egyénisége, képességei voltak az előtérben. A cél az volt, hogy egy engedelmeskedő, fegyelmezett, nagy munkateljesítményre képes, alkalmazkodó gyermeket neveljenek, aki tisztában van a közösség által elvárt szerepekkel, normákkal. A XX. század folyamán az iskolai oktatás ideje jelentősen megnőtt: 8-12 évre, ezzel párhuzamosan csökkent a munkával töltött idő is, elválasztódott egymástól a munka és a játék. (Paládi-Kovács 2000)

Természetes szaporodás Gelénesen

1. táblázat: A gelénesi egyházi anyakönyvekbe bejegyzett születések és halálozások száma és az ebből számított természetes szaporodás (fő)

év	születés	halálozás	természetes szaporodás
1900	35	19	16
1910	27	34	-7
1920	34	20	14
1930	24	14	10
1940	21	17	4
1950	27	10	17
1960	18	6	12
1970	16	3	13
1980	12	4	8
1990	8	10	-2

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A természetes szaporodás, 1910 és 1990 kivételével mindig pozitív volt Gelénesen. A természetes szaporodás évi üteme az 1950-es évek környékén volt a legmagasabb, ez Magyarországra is jellemző volt, főleg az abortusztilalom bevezetésének és a halálozások számának csökkenésének köszönhetően. 1950 után jelentősen megcsappant a születendő gyermekek száma, de ugyanakkor az elhunytak száma is. A gyermekvállalási hajlandóságot a falvakban az is befolyásolta, hogy a kollektivizálás után kisebb mértékben volt szükség a gyerekek munkaerejére. (Valuch, 2001.)

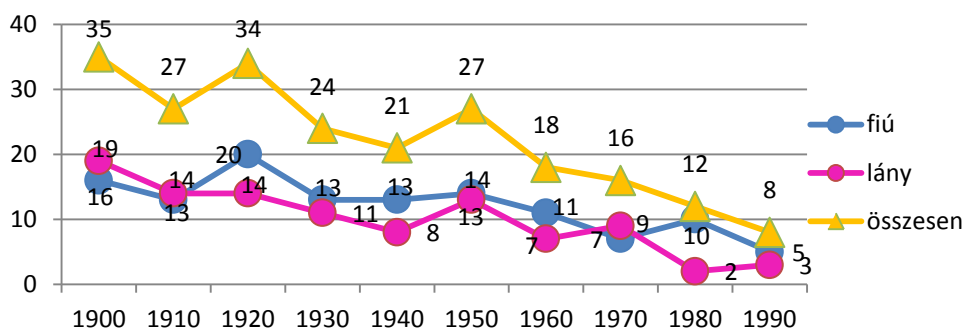
A születések számának csökkenését fokozhatta az is, hogy a drasztikus archaikus magzatelhajtó eljárásokat, az 1960-as évek közepétől kezdve felváltották a kémiai fogamzásgátló szerek.

Nagyon jól összefoglalta egyik interjúalanyom, hogy általában, a házasságkötés után a gyermek születésére mikor került sor Gelénesen, pontosabban mikor illett, hogy sor kerüljön:

„Ha lehetett, vagy ha úgy is sikerült, akkor egy éven belül született gyermek, hogyha 2-3 év múlva született gyermek, akkor ott valami gond volt, minálunk is úgy volt, hogy január 9-én házasodtunk és a másik évben született, márciusban.” (1937-ben született gelénesi nővel készült interjú, 5. oldal)

A születések száma és a gyermekek neme

1. ábra: Születések számának alakulása és a gyermekek neme

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A XX. században, Gelénesen a születések száma csökkent, kivételt csupán két időszak jelentett. Az egyik az 1910 és 1920 közötti időszak, a másik az 1940 és 1950 közötti időszak volt. Összesen 222 gyermek született az általam vizsgált 10 év alatt.

Az 1900-as évben, Gelénesen 35 gyermeket keresztelt meg a református egyház. Nemüket tekintve 19 lány és 16 fiú jött világra. A 35 gyermekből 10 fő nem élte meg a felnőttkort, ők még 8 éves koruk előtt életüket veszítették. Ezután csökkent a szülések száma, hiszen 1910-ben már csak 27 gyermek született Gelénesen, az ebben az évben született gyermekek közül 8 fő nem élte meg az egy éves kort sem. Majd a születések száma ismét emelkedett, majdnem elérte az 1900-as szintet, 1920-ban ismét 35 gyermeket keresztelt meg a református egyház Gelénesen, de egy megkeresztelt gyermek 1919 decemberében született, így 1920-ban 34 gyermek született, 14 lány és 20 fiú. Nagy visszaesés következett a következő évtizedben, az 1930-as évben csak 24 gyermeket kereszteltek meg. A visszaesés nem állt meg a második világháború európai kirobbanása utáni évben sem, 1940-ben Gelénesen 22 gyermeket kereszteltek meg és 21 született. Majd ismét növekedett a szülések száma, 26 gyereket kereszteltek meg

1950-ben, de 27 gyermek született, ugyanis egy decemberben született gyermeket csak a következő év januárjában kereszteltek meg, így 14 fiú és 13 lány jött világra. Majd ismét csökkenés kezdődött, mely meg sem állt 1990-ig.

Nyilvánvaló, hogy az 1965-től bevezetett családi pótlék emelése, illetve az 1967-től folyósított gyermekgondozási segély nem okozott Gelénesen magasabb gyermekszámot, hiszen 1970-ben már csak 15 gyermeket keresztelt meg a református egyház, de két, ez évben született gyermek megkeresztelésére csak a következő évben került sor, illetve egy gyermek megkeresztelésekor már 2 éves volt, tehát 1970-ben Gelénesen 16 gyermek született.

Az 1950-től folyamatosan csökkenő gyermekszám fő oka Gelénesen az életkörülmények változása volt, az idő múlásával egyre kisebb szükség volt a gyermekek munkarejére. 1980-ban 14 gyermeket kereszteltek meg Gelénesen, közülük 3 gyermek előző évben született, egy 1980. december végén született gyermeket pedig 1981 januárjában kereszteltek meg. Tehát ebben az évben, Gelénesen 12 gyermek született. 1990-ben összesen 15 gyermeket kereszteltek meg, de közülük csupán 8 született 1990-ben.

Az általam vizsgált 10 évből, 7 évben fiúgyermek született több, és csupán 3 évben voltak a lányok többségben. Átlagosan egy évben 3 fiúgyermekkel több látta meg a napvilágot Gelénesen, mint lány a XX. század folyamán.

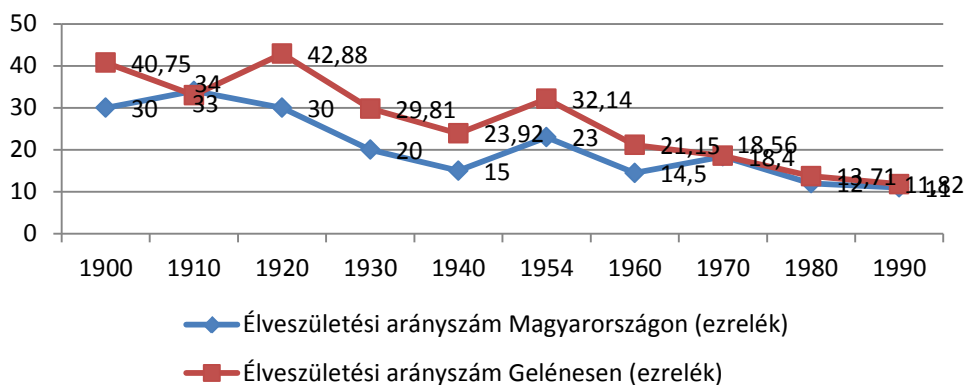
Magyarországon a nyers élveszületési arányszám² 1890 körül kezdett el viszonylag gyorsan csökkeni, míg 1880-ban 45 ezrelék volt ez a szám, az 1900-as évek elején már csak 30 ezrelék, majd 1910-re kicsit emelkedett, majd meredek süllyedésnek indult, mely egészen 1940-ig tartott. Gelénesen is bekövetkezett ez a süllyedés, de csak 10 évvel később 1920-ban, mely csökkenést meredek emelkedés előzte meg 1910 és 1920 között. Láthatjuk, hogy a nyers élveszületési arányszám 1900 és 1920 között pont ellentétesen alakult Gelénesen, mint az országban, míg az országos érték emelkedett, majd csökkent, addig a gelénesi érték csökkent, majd aztán emelkedett. 1920 után viszont hasonló tendenciák figyelhetőek meg, de Gelénes élveszületési arányszáma a

² „... az évi születések száma az évközépi lakosság számához viszonyítva, ezrelékben kifejezve.” (Andorka 1987:11)

korszakban szinte mindvégig az országos szint fölött alakult, csupán 1910-ben nem, ekkor is csupán 1 ezrelékkal süllyedt az országos adat alá.

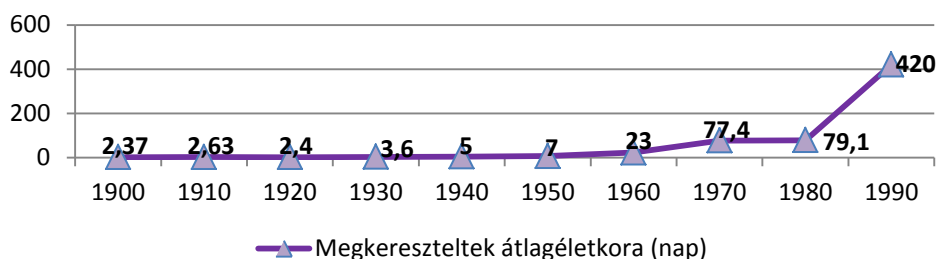
1940-től, valószínűleg az abortusztilalom bevezetése miatt emelkedett a nyers élveszületési arányszám, de aztán a csökkenése ismét felgyorsult. 1962-ben 12,9 ezrelék volt az élveszületési arányszám, mely a világon a legalacsonyabb volt. Gelénesen ez a csökkenés már meg sem állt, de az országos adatokban 1960 és 1970 között tovább folytatódott az emelkedés az abortusztilalom bevezetésének köszönhetően. Ezután itt is folyamatos csökkenésnek lehetünk tanúi.

2. ábra: A nyers élveszületési arányszám alakulása (ezrelék)

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes, saját számítás.

3. ábra: Megkeresztelték átlagéletkorának alakulása Gelénesen (nap)

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A megkereszteltek átlagéletkora folyamatosan, hol nagyobb, hol kisebb ütemben emelkedett a század során, Gelénesen. A század első felében a gyermeket igyekeztek családjaik, minél hamarabb megkereszteltetni, úgy gondolták: „... az a gyerek, aki sírós volt nem lehetett vele bírni, tényleg mindig mozgatni kellett, akkor mindig azt mondták, vigyék már el megkereszteltetni, mert hogyha meg lesz keresztelve, akkor megnyugszik a gyerek és nyugodtabb lesz, úgyhogy elég hamar sorkerült a megkeresztelésükre születésük után.” (1936-ban született gelénesi nővel készült interjú, 10. oldal) Ezen hiedelmet igazolják a számok is, egészen az 1950-es, 1960-as évekig.

1900-ban a legtöbb gyermeket 2 napos korában tartották az oltárvíz alá, a legfiatalabbat 1, a legidősebbet 9 napos korában, átlagosan 2,37 napos korukban. 1910-ben a gyermekeket átlagosan 2,6 napos korukban keresztelték meg, legtöbbjüket szintén 2 napos korában. A legidősebb gyermek 7, a legfiatalabb 1 napos volt megkereszteléskor. 1920-ban 3 gyermeket még születése napján megkereszteltek, a legidősebb gyermek is mindössze 6 napos volt kereszteléskor. Átlagosan 2,4 napos korukban keresztelték meg a csecsemőket. 1930-ban is még mindössze 1 napos volt a legfiatalabb, 10 napos a legidősebb megkeresztelt gyermek. Átlagosan a gyermek 3,6 napos korában került sor a családi eseményre. 1940-ben a 22 megkeresztelt gyermekből egy már 6. életévében járt, a többiek átlagosan öt napos korukban keresztelték meg. 1950-ben a gyerekeket 2 és 12 napos kora közötti időszakban keresztelték meg, átlagosan 1 hetes korában. Az 1960-ban átlagosan a gyermekeket már 23 napos korukban keresztelték meg, a legfiatalabbat 4, a legidősebbet 48 napos korában. 1970-ben a megkereszteltek átlagéletkora 77,4 nap volt, tehát kicsivel több, mint két hónapos korukban tartották őket keresztstüleik az oltárvíz alá. A legfiatalabb gyermek 15 napos, a legidősebb majdnem 2 éves volt megkereszteléskor. 1980-ban a megkereszteltek átlagos életkora 79,14 nap volt, a legfiatalabb megkeresztelt gyermek 19, míg a legidősebb fél éves volt. Az 1990-ben megkereszteltek átlagéletkorát kiszámolva azt kapjuk, hogy átlagosan 14 hónapos korukban keresztelték meg a szülők gyermekeiket, a legfiatalabb megkeresztelt 13 napos volt, míg a legidősebb 13 éves. Mindez azt is mutatja, hogy a század során jelentősen megváltozott a valláshoz való viszony. Míg a század első felében a gyermekeket szinte születésük után rögtön megkereszteltették,

addig a század második felében egyre később, mely azt sugallja, hogy a szülőknek már nem volt olyan sürgető ezen esemény.

A keresztelés ceremóniája

Gelénesen a keresztelés mindig szűk családi körben történt és általában a délelőtti istentiszteleten, a templomban vagy esetleg a parókián, de ez utóbbi esetben már megszólták a szülőket. A templomi istentisztelet után mindig volt ebéd a gyermek tiszteletére, ahol a keresztelőn részt vett néhány családtag volt jelen.

„Meghívtuk, akit keresztszülőnek akartunk, általában a rokonságból választottunk, rokon, fiatal párokat, általában úgy választottunk, hogy akik visszabírnak bennünket.(...) Volt ellátás, volt egy kis eszem-iszom, még nóta is volt, de szerényebb. Így ment a menet akkoriban.” (1933-ban született gelénesi férjével készült interjú, 5. oldal)

A keresztszülőket Gelénesen a rokonságból választották szinte minden esetben, általában valamelyik szülő testvérét és annak házastársát, vagy valamelyik szülő unokatestvérét hívták meg párjával. A keresztszülőség nagy felelősséggel járt és kölcsönös viszáhvást is jelentett a faluban, ha valakit meghívtak keresztszülőnek, az tudta, hogy neki is vissza kell hívni majd keresztszülőnek keresztgyermeké szüleit.

„A keresztszülő figyelgette a gyerekek a fejlődését, sűrűbben meglátogatta, mint egy szomszéd, sűrűbben meglátogatta a gyereket, volt olyan keresztszülő, aki nem is látta, de ez lett volna a feladata, hogy sűrűbben meglátogassa és odaigyejen a gyerek fejlődésére.” (1933-ban született gelénesi férjével készült interjú, 5. oldal) Egy másik interjúalanyom így emlékezett vissza keresztanyjára: *„... mindig átszaladtunk az iskolából 50 fillérért, fagyalatra, nem tudom, honnan teremtette elő, mert akkor a TSZ-ben még nem is nagyon volt fizetés, hanem munkaegységre dolgoztak, de mindig adott mikor jött a biciklis fagyaltos, tehát ő is szeretettel volt irántam. Segített, ha tudott, meg ha kellett.” (1961-ben született gelénesi férjével készült interjú, 4. oldal)*

Az is megfigyelhető a keresztelések időpontja alapján, hogy próbálták valamilyen nagy egyházi ünnepre időzíteni a keresztelőket, főleg Húsvétra és Karácsonyra.

Törvényes vagy törvénytelen?

Törvényesnek az a gyermek számított, akinek szülei törvényes házasságban éltek egymással, a törvénytelen gyermekek azok voltak, akiknek szülei nem éltek házasságban, nekik csupán édesanyjukat ismerjük az anyakönyvek alapján, édesapjukat nem. Egyik interjúalanyom szerint a törvénytelen gyermeket „zabigyereknek” csúfolták. Arra vonatkozó adataink, hogy törvényes vagy törvénytelen volt-e a megszületett gyermek, 1956-ig vannak. Eddig jegyezték fel ezt az adatot a keresztelési anyakönyvbe, innentől kezdve nem. Így hat év, 1900, 1910, 1920, 1930, 1940 és 1950 esetében tudok erre vonatkozó megállapításokat tenni. Az említett években összesen 168 gyermek született. Közülük mindössze 12 gyermek volt törvénytelen, tehát a megszületett gyermekek 7 százaléka született házasságon kívül. Ilyen esetekben édesapákra vonatkozó adatok nem kerültek feljegyzésre. Az édesanyák esetében viszont ismerjük vallásukat és foglalkozásukat, mindannyian reformátusok voltak, foglalkozásukat tekintve napszámos nők, cselédek vagy vályogvetőnők. Néhány esetben az is feljegyzésre került, hogy a vályogvetőnők cigányok voltak. Elmondhatjuk azt is, hogy főként az alacsony presztízsű, fizikai munkát végző nőknek születtek törvénytelen gyermekei. Interjúalanyaim többsége nem emlékezett ilyen gyermekekre, ahogy olyan párokra sem, akik házasság nélkül éltek volna együtt.

Szülők, keresztszülők foglalkozása és vallása

2. táblázat: Édesapák foglalkozása

foglalkozás	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
földművelő	20	15	18	15	8	20	9	6	0	0	111
ismeretlen	0	0	1	0	9	1	5	2	12	8	38
napszámos	4	3	4	2	2	1	0	0	0	0	16
béres	4	2	2	1	0	0	0	0	0	0	9
cseléd	2	0	1	4	0	0	0	0	0	0	7
kocsis	1	2	4	0	0	0	0	0	0	0	7
juhász	1	1	0	0	2	1	0	0	0	0	5
segédmunkás	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	4

foglalkozás	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
vályogvető	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	3
tanító	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
kondás	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2
kovács	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
vállalati dolgozó	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
villanyszerelő	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
sármunkás	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
asztalos	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
csikós	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
csizmadia	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
fűtésszerelő	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
gépkocsivezető	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
kerékgyártó	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
méhész	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
tehénpásztor	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
lelképásztor	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
összes	35	27	34	24	21	27	18	16	12	8	222

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

1900-ban a szülők mindenyike református vallású, a foglalkozás esetében a családok 57%-a földművelő volt (20 esetben), de volt 1-1 édesapa juhász, falusi kovács, iskolai tanító, napszámos, kocsis is, illetve négy gyermek református béres családba született, emellett 6 édesanya református vályogvető, cseléd vagy napszámos volt. A keresztszülők foglalkozását tekintve találunk köztük református földbirtokosokat, uradalmi béreseket, községi bérest és bírót, pásztorot, dohányost, napszámost, de itt is többségben a földművelő foglalkozásúak vannak. Mindegyik gyermeknek két keresztszülőt választottak. 1910-ben a szülők vallása - egy kivétellel - református volt, ugyanis egy édesapa görög katolikus vallású volt. A 27 újszülött szülei 15 esetben református földművelők voltak (55,5%), 2 esetben uradalmi béres, illetve a többi esetben

kerékgyártó, tanító, juhász, uradalmi kondás, csikós, 2 esetben uradalmi kocsis, és 3 esetben napszámosak. Az 1920-ban született gyermekek szüleinek foglalkozását tekintve ismét többségben voltak a református földművelők (53%), de 4 gyermek napszámos, 4 kocsis családba született, 2 gyermek szülei béresek voltak, illetve volt a szülők között kovács, uradalmi kondás, tehénpásztor, csizmadia és cseléd lány is. A keresztszülők szintén reformátusok voltak és hasonló foglalkozással rendelkeztek. 1930-ban 15 gyermek református vallású földműves családból, 2 gyermek református vallású napszámos, két-két gyermek református cseléd, uradalmi cseléd, vályogvető családból származott. Egy esetben pedig a gyermek református uradalmi béres családban született. 1940-ben a szülők néhány esetet kivéve, ekkor is főként református vallású földművesek voltak. Két-két gyermek református napszámos és juhász családban született. Illetve egy gyermek görög katolikus földművesek gyermeke volt. 1950-ben 20 család földműveléssel foglalkozott (74%), egy-egy gyermek napszámos, juhász, illetve 2 gyermek sármunkás családba született. 1960-ban 9 gyermek (50%) református vallású földművelő család sarjaként született, két gyermek édesapja református villanyszerelő volt. 1-1 gyermek édesapja gépkocsivezetőként, illetve asztalosként dolgozott a térségben, utóbbi édesanyja ugyanott főkönyvelő volt. 1970-ben a szülők 16 esetből 6 esetben (37,5%) református földművesek voltak. 4 esetben az édesapa református segédmunkás, 1-1 esetben református méhészt, illetve központi fűtés szerelő volt és két édesapa vállalati dolgozó, ezen esetekben az édesanyák háztartásbeliek voltak egy református nevelő édesanyát kivéve.

1980-ban és 1990-ben a szülők foglalkozását nem tüntette fel az anyakönyvet vezető lelkész, csupán a vallási hovatartozásukat. A szülők minden esetben reformátusok voltak, kivéve három esetet, mikor a férjek voltak két esetben római katolikusok és egy esetben görög katolikusok.

A fentiek alapján megállapítható azt, hogy a megszületett 222 gyermekekből 111 földművelő családban született, az ilyen családok aránya azonban folyamatosan csökkent a XX. század során, míg 1900-ban a gyermekek 57 százaléka született földművesek sarjaként, addig 1970-ben már csak 37,5 százaléka. Mindez a kollektivizálásnak, az erőltetett iparosodásnak köszönhető, mely következtében Gelénes foglalkozási

szerkezete is átalakult. 38 gyermeknél sajnos egyáltalán nem jegyezték fel a szülők foglalkozására vonatkozó adatot, 16 gyermek napszámos, míg 9 gyermek béres családban született. Az anyák főként háztartásbeliek voltak, akik nem azok vályogvetők, napszámosok, cselédek, illetve 1 tanító és 1 főkönyvelő édesanyját is találunk, de az arányuk elenyésző a háztartásbeli édesanyákhöz viszonyítva.

Keresztnévválasztás Gelénesen

A keresztnévválasztásra már jóval a gyermek születése előtt sorkerült. Elsősorban a szülők feladata volt, azonban az általuk választott nevet vagy neveket el kellett fogadtatniuk a családdal is, akik interjúalanyaim szerint elég gyakran megvétózták a választott keresztnévet. Gyakori volt az olyan gyermek, aki örökölte keresztnévét, általában valamelyik szülőtől, nagyszülőtől vagy dédszülőtől. Több helyen az is megfigyelhető, hogy a kisfiú és édesapja, nagypja, dédnagypja is ugyanazon keresztnévet kapta, így egy név generációról generációra öröklődött. Érdekes az, hogy ez a lányoknál annyira nem volt jellemző. Megfigyelhető, hogy mind a fiúknál, mind a lányoknál minden évben volt 8-10 keresztnév, melyek úgymond divatosnak számítottak, a szülők főként ezeket a neveket választották gyermekeiknek.

3. táblázat: Lánygyermeknek adott keresztnév

keresztnév	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
Erzsébet	4	2	5	0	1	1	0	1	0	0	14
Ida	1	5	2	1	0	0	0	0	0	0	9
Juliánna	3	1	1	0	2	0	1	0	0	1	9
Irén	0	1	0	2	0	1	1	1	0	0	6
Katalin	1	0	0	0	0	2	0	3	0	0	6
Margit	0	1	1	2	0	1	0	0	0	1	6
Mária	3	0	0	0	1	0	0	1	0	0	5
Ilona	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	4
Irma	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Eszter	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Gizella	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	3
Piroska	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	3
Zsuzsánna	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	3
Amália	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Anikó	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
Anna	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2
Berta	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Emma	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
Gyöngyike	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Ibolya	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2
Jolán	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Lenke	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	2
Terézia	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Valéria	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Beatrix	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Edina	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Edit	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Éva	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Ildikó	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Judit	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Olga	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Róza	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Rozália	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Rózsa	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Tünde	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

Keresztnév	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	összesen
Tihamér	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Viktor	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Gáspár	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Gábor	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Elemér	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Vencel	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Géza	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Tibor	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Barnabás	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
István	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Mihály	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Attila	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Richárd	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Lóránt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Csaba	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1

Forrás: Református egyházi anyakönyvek, Gelénes.

A lányneveknél kicsit több, 43 fiúnevet használtak a szülők a névadáskor. A fiúgyermeknek leggyakrabban a Sándor nevet adták Gelénesen a XX. század során, 12 alkalommal. Népszerű volt a József, melyet 10 gyermek kapott, valamint a 8-8 gyermeknek adott András és Gyula is. A Lajos nevet 7 gyermek, az Imrét és a Dezsőt 6-6 gyermek kapta.

Második keresztnévként kapták a fiúk a Dánielt, az Imrét, az Andrást, a Gyulát, az Ernőt, a Tibort, valamint a Lászlót két alkalommal is.

Összegzés

Gelénes népessége a XX. század folyamán hol növekedő, hol csökkenő tendenciát mutatott, 1920-tól 1940-ig, illetve 1950-től 1970-ig a népesség növekedéséről beszélhetünk, míg a többi év esetében csökkenésről. Ezen folyamatoknak köszönhetően Gelénes népessége 859 főről 677 főre csökkent a XX. század folyamán, annak ellenére, hogy a halandóság javult. A csökkenés hátterében az alacsony gyermekszám és a faluból elköltözők magas aránya állt. A megszületett gyermekek száma 35 főről 8 főre

csökkent, 1900 és 1990 között, növekvő tendencia csupán két időszakban figyelhető meg: az 1910 és 1920 közötti évtizedben, illetve az 1940 és 1950 közötti időszakban. Az általam vizsgált tíz év alatt összesen 222 gyermek született Gelénesen. A vizsgált években átlagosan 3 fiúgyermekkel több született, mint lány. A nyers élveszületési arányszámot tekintve Gelénes egy évtizedes csúszással, de követte az országos tendenciát. A megkeresztelt gyermekek életkorát tekintve a század első felében a gyermekeket szinte születésük után rögtön megkereszteltették, 1-2 napos korukban, addig a század második felében egyre később került sor a családi eseményre. A gyermekek keresztnevei hosszú folyamat során alakultak ki, gyakori volt a fiúgyermeknél a generációról generációra szálló név, a lányoknál ez nem volt jellemző. Mindkét nem esetében minden évben volt 8-10 keresztnév, melyek divatosnak számítottak, a szülők főként ezeket a neveket választották gyermekeiknek.

A fertilitás vizsgálata azonban csupán egy kis szelete kutatásomnak. Gelénes paraszti társadalmának teljes megismeréséhez elengedhetetlen a házasságkötések és a mortalitás változásainak feltárása is.

Irodalom

- Andorka Rudolf (1987): *Gyermekszám a fejlett országokban*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Andorka Rudolf (2001): *Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok*. Budapest, Századvég Kiadó. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság
- Andorka Rudolf (2002): A gyermekszám alakulásának társadalmi tényezői paraszti közösségekben. Innen: Faragó Tamás (szerk.): *Szerkezetek, folyamatok, összefüggések. Demográfiai szöveggyűjtemény*. Budapest
- Erdei Ferenc (1974): *Magyar falu*. Hasonmás kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Faragó Tamás (1999): *Tér és idő- család és történelem: társadalomtörténeti tanulmányok 1976-1992*. Bíbor Kiadó, Miskolc
- Fél Edit- Hofer Tamás (2010): *Mi, korrekt parasztok...* Korall Kiadó, Budapest
- Gyáni Gábor, Kövér György (2001): *Magyarország társadalomtörténete: A reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest
- Gyáni Gábor, Lácza Magdolna (szerk. 2008): *Generációk a történelemben: a Hajnal István Kör- Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete*. Nyíregyháza
- Kollega Tarsoly István (szerk. 2000): *Magyarország a XX. században*. Babits Kiadó, Szekszárd
- Magyar Statisztikai Közlemények 1900-1990*
- Mayer László, Tilcsik György (szerk. 2006): *Személyes idő - történelmi idő : a Hajnal István Kör Egyesület konferenciája, Kőszeg, 2003. augusztus 29-30.* Szombathely, Vas Megyei Levéltár
- Paládi-Kovács Attila (főszerk. 2000): *Magyar néprajz. VIII. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Romsics Ignác (2001): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest
- Spéder Zsolt (szerk. 2003): *Család és népesség- itthon és Európában*. Századvég Kiadó, Budapest
- Tomka Béla (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest
- Történeti Statisztikai Évkönyv*. Budapest, Statisztikai Hivatal Könyvtára, 1960- 1968.
- Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest